
SERİ **B**

CİLT **36**

SAYI **3**

1986

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

ORMAN FAKÜLTESİ
DERGİSİ

MOBİLYA STİLLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Doç. Dr. Ahmet KURTOĞLU¹

Kı s a Ö z e t

Mobilyanın çağlar boyunca geçirdiği aşamaları ve uğradığı belli başlı değişiklikleri (stilleri) açıklayan bilim dalına Mobilya Sanat Tarihi denilmektedir. Mobilyanın çağlar boyunca gelişiminde zamanın mimari stilleri oldukça geniş etki yapmıştır. Bu çalışmada mobilya stillerinin tarihi gelişimi çağlar itibarı ile kısaca özetlenmeğe çalışılmaktadır.

GİRİŞ

Zamanımızdan binlerce yıl önce mobilya yapımının başladığını kanıtlayan birçok mobilyaya halen bazı ülkelerdeki müzelerde rastlanmaktadır. Öncelikle insanoglu rahat oturmak için ağaçtan ve taştan çeşitli mobilyalar yapmıştır.

Gereksinimlerin çoğalması ve yapım alet ve makinalarının gelişmesiyle de zamanla çeşitli modeller geliştirilmiştir.

Mobilya sanatını mimari sanatından tümüyle soyutlamak mümkün değildir. Mobilya sanatı mimarinin bir aksesuarı, bir iç donatım aracı olduğu kabul edilmektedir.

Bu nedenle mobilyanın çağlar boyunca gelişiminde zamanın mimari stillerinin oldukça geniş etkisi olmuştur.

Her çağda sanatkarlar kendilerine özgü estetik, beceri ve düşünme kavramlarını mobilyaya da aksettirmişlerdir.

Görüldüğü üzere her çağın yaşayış tarzı ve sanat üslubu (Stili) mobilyaya yansımaktadır.

Bu mobilya tiplerinin her ülkede olduğu gibi, aynı ülkenin ayrı sanatkarları arasında da değişik yapım tarzları ve modelleri ortaya çıkmaktadır. Başlı başına çok geniş bir konu olan, güzel sanatların mobilyadaki yansımaları aşağıda kısaca özetlenmeğe çalışılacaktır.

¹ İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, Orman Endüstri Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi.

1 — İLKÇAĞ MOBİLYA (ANTİK DÖNEM) SANATI

İlkçağ sanatı, yaklaşık M.Ö: 4000 yıllarında başlamakta ve Batı Roma İmparatorluğunun çöküş tarihi olan MS. 476 yılına kadar sürmektedir. Mısır, Mezopotamya, Anadolu, Yunan ve Roma uygarlıklarının eserlerini simgeleyen bu çağ *ANTİK DÖNEM* olarak adlandırılmaktadır.

1.1. Mısır Mobilya Sanatı (M.Ö. 2700-1075)

Günümüze kalabilen ilk mobilyaya Mısırdaki rastlanmaktadır. Bu döneme ilişkin çok sayıda mobilya örnekleri (Şekil 1) hiç bozulmadan günümüze kadar kalarak, dünyanın önemli müzelerinde saklanmaktadır. (WITTE 1982).

Eski (M.Ö. 2700-2200) ve Orta Krallık (M.Ö. 2050-1785) devirlerinde işlenmemiş ağaç malzemeden lifler ile bağlanmış kaba yapılı yataklar ile tuvalet kutuları

Şekil 1. Mısır uygarlığına (M.Ö. 2700 - 1075) ait mobilya örnekleri (WITTE, H. 1982).

mobilya olarak kullanılmıştır. Yeni krallık (M.Ö. 1557-1075) döneminde ise malzemeler özenle işlenmeye başlanmış ve ayaklara özellikle aslan, fil, leopar motifleri ile boğa ayağı şekli verilerek süslemeye önem verilmiştir.

Eski krallığın başlarında önceleri basit yapılı, kare ayaklı, kemer destekli genellikle deri ile kaplı katlanır tabureler, sonraları ise yatak ve divanlardan esinlenmiş, arkası parmaklıklılı veya papirus sapı ile örülmüş boğa ve aslan ayaklı sandalyeler oturma mobilyası olarak kullanılmaya başlamıştır.

Yeni krallık döneminin sonlarına doğru sandalye yapımı çok gelişmiş ve günümüzün oturma mobilyalarına benzer sandalye ve koltuklar yapılmıştır.

Eski Mısırda günlük küçük kullanım eşyası sandık ve kutularda saklandığı için dolap ve komodin gibi mobilya türleri bilinmemektedir.

Mobilya konstruksiyonlarında bağlayıcı ve hareketli aksesuar olarak önceleri basit pimler, daha sonra ise basit menteşeler ve çiviler kullanılmaktadır.

Bu dönemde ağaç konstruksiyonlarda; geniş tablalar dar parçalardan kınışlı, kavelalı ve yabancı çıtalı olarak hazırlanmakta, zıvanalı, kırlangıç kuyruğu geçmeli ve gönye burun birleştirmelerde yaygın bulunmaktadır.

Ağaç malzemedeki kusurları yamanmakta ve çatlaklar özel macun ile doldurulmaktadır. Ağaç yüzeyleri boyanmakta, kaplama kullanılmakta ve lüks mobilyalarda abonoz ağacı altın ve gümüş ile kakmalar yapılmaktadır.

Marangozluk aracı olarak ise keser, balta, yaylı matkap, keski, tokmak, ucetere kullanılmaktadır. Rende bilinmemekte, bunun yerine kumtaşından yararlanılmaktadır. Ağaçtan yapılmış tornalar kullanılmaktadır.

Ağaç malzeme olarak akasya, akça ağaç, ılgın, ardıç, sedir ve servi kullanılmaktadır.

1.2. Mezopotamya Mobilya Sanatı (M.Ö. 4000-700)

Fırat ile Dicle nehirleri arasında kalan bölgede, Sümerler, Akadlar, Elamlar, Asurlar büyük uygarlıklar kurmuşlardır. Bu bölgede yapılan arkeolojik kazılarda çok sayıda heykel ve süs eşyası elde edilmiştir.

Bu devirde mobilyalarda insan figürlerine, ayaklarda aslan pençesi, kozalak şekilleri, bronz kelepçeler ve sarmal metal süslere rastlanmaktadır.

1.3. Anadolu Mobilya Sanatı (M.Ö. 700-500)

M.Ö. VIII. Yüzyılda İç Anadolu platosunda 200 yıla yakın hüküm sürmüş olan FRİGYA krallığına ait Gordion Kral mezarında 1300 yıllarından itibaren devam eden kazılarda çok sayıda eşya arasında ağaç mobilyalarda çıkarılmıştır.

(B. AYTUĞ 1985)'ün yaptığı belirlemelere göre Kral mezarından çıkarılan Mobilyalardan masa ve sehpa için tablaları cevizden, ayakları şimşirden yapılmıştır. Şimşir üzerindeki kakmalar ise Güzel Kokulu Ardıç (Juniperus foetidissima wild) tandır. Ekranların panolarının yüzeyi ve bacakları şimşir (Buxus sempervirens L.) kakmalar ise kokulu ardıçtan yapılmıştır.

Yatakların platform ve uzantıları (baş ve ayak uçlarındaki) Sedir (Cedrus Libani Loud), köşe blokları porsuk (Taxus baccata L.) taşıyıcılar ise Porsuk ve şimşirdendir. Ağaç mobilyada bağlantı çivileri olarak aynı cins ağaçtan yapılan kave-

lalar kullanılmıştır. Mobilyada fonksiyon ve estetik birlikte düşünülerek sarı ve sert yoğunluğu çok fazla olan şimşir ağacının dayanıklılığı yanı sıra, onunla çok güzel bir kontrast oluşturan ve koyu renkli odunu bulunan ceviz, ardıç ve porsuk kullanılmıştır. Kakmaların güzel kokulu Ardıçtan yapılması hem güzel koku sağlamakta, hemde böcek tasallutunu önlemektedir. Üç ayaklı masaların ayakları kavilidir. Şimşir üzerine yumuşak ağaç ardıçtan kakma yapılmasında dikkat çekicidir. Yatağın sedir ağacından yapılmış olması kokusu nedeni ile böcek tasallutuna engel olması ve belkide kutsal bir nedenledir.

1.4. Yunan Mobilya Sanatı (M.Ö. 450-192)

Eski yunan mobilya sanatından zamanımıza kadar hiçbir orijinal mobilya örneği kalmamıştır. Yalnız yapılan kazılara, resimlere ve Ozan Hemeros'un İlyada ve Odyssea destanlarından elde edilen bilgilere göre mobilyalar önceleri çok basit olup, sonraları çeşitlenerek gelişmiştir.

Şekil 2'de eski yunan mobilyasından örnekler gösterilmektedir.

Şekil 2. Eski Yunan Mobilyasından örnekler (WITTE, H. 1982).

Yunanlılarda yatak-divanlar dinlenme gereksinimini gidermekten başka, oturma sohbet etme ve yemek yeme görevlerini de yerine getirmektedir.

1.3. Roma Mobilya Sanatı-Kuvvet Çağı (M.Ö. 500 - M.S. 450)

Eski Roma mobilya sanatı yunan mobilya sanatının uzantısı sayılabilir. Esas mobilya tipleri olan yatak-divan, sandalye, masa ve küçük sandıklara ek olarak duvar dolaplarında gelişmiştir.

Açılıp kapanabilir tabureler, geniş divanlar, geniş ve uzun kolların dayanabildiği koltuklar önem kazanmıştır. Karyolanın ayakucu ile baş yastığı kaldırılmış ve uyuma dışında oturma, dinlenme ve yemek amaçları için de kullanılmıştır.

Örülmiş koltuk kullanılmakta isede bugüne kadar örnek kalmamıştır. Ayakları tornalanmış ve kakmalar yapılmış masalar sadece yemek amacı için kullanılmakta, diğer zamanlarda kanepenin altına sürülmektedir. Tornalı ayakların mısır mobilyalarından başlıca ayrıcalığı, yivlerdeki daralmanın kırılma limitine yaklaşmış olmasıdır. Böylece mobilya hantalıktan kurtulmaktadır.

İki kişilik yemek kanapeleri «biklinium» adını almaktadır. Bu kanapeler kalabalık şöenlerde, bir tarafı servis için açık bulunmak üzere masanın 3 yanına konulmaktadır.

Eski Yunan ve Romada eşyaların çoğu duvarlara asıldığından büfe, vitrin, dolap türünden mobilyaya rastlanmamaktadır. Orta çağın başlarına doğru rafli kapaksız büfeler görülmeğe başlamaktadır.

2 — ORTAÇAĞ MOBİLYA SANATI - ROMAN VE GOTİK DÖNEMİ (M.S. 476-1550)

Ortaçağ mobilya sanatını daha çok Roma sanatına dayanan Roman sanatı ile bunu takip eden Gotik sanatı oluşturmaktadır.

Bunun yanında Bizansta, Arap ülkelerinde, Anadolu'da ve Uzakdoğu ülkelerinde mobilya ile ilgili örnekler görülmekle beraber çağa damgasını vuran dinsel etkilerin ağır bastığı Gotik Sanatı olmuştur.

Ortaçağ, Doğu Roma İmparatorluğunun Yıkılışı (1453) ile son bulmasına rağmen Gotik sanatı bir süre daha etkisini sürdürmüş ve Rönesans ile yeni bir sanat anlayışına yerini bırakmıştır.

2.1. Bizans Mobilya Sanatı (M.S. 527-1025)

Bizanslıların mobilya sanatı Roma sanatının bir devamı olup, daha sonra doğu sanatının etkisi de görülmektedir.

Mobilyalar biçimde oldukça basit olmakla beraber doğu sanatının etkisinde kalması nedeni ile çok süslü bir görünümündedir.

2.2. Türk Mobilya Sanatı (M.S. 1000-1400)

Antik çağda kurulan Mezopotamya Devletlerinde ve Hititlerde olduğu gibi mobilya örneklerine fazla rastlanmamaktadır. Türk devletlerinden özellikle Gaznelilerde (X-XII yüzyıl) dekoratif sanatlar çeşitlenmiştir.

Selçuklularda ağaç malzemedan yapılan eserler arasında titizce işlenmiş oyma ve kakmalı mihrap, mimber, rahle, kapı ve pencereler görülmektedir. İnsan ve hayvan resim ve şekilleri yerine çiçek ve geometrik motiflere yönelinmiştir. En karakteristik motifler birbirini kesen altıgen ve yıldızların oluşturduğu geometrik süslemelerdir. Osmanlıların son dönemlerine kadar masa, sandalye, büfe, komodin gibi mobilya türlerinin geniş kullanımı görülmemiştir. Daha çok alçak sedirlere oturulmuş, yer sofralarında yemek yenmiş ve duvarların üst kısımlarına dizilmiş yarı kapalı raflar, ağaç malzemedan yapılmış gömme dolaplar görülmektedir. 14. Asırda Osmanlılarda Edirnekârı (Edirne işi Mobilya) adı verilen değişik karakterde mobilya yapımına başlanmıştır. Ağaç malzeme üzerine (özellikle sandık, rahle, kavukluk, yüklük kapakları ve tavanlara) boyalar ile süsler ve çeşitli motifler yapılmaktadır.

Yeni çağın başında saray ve konaklarda batıdan ithal edilmiş mobilyalar yer almıştır.

Ortaçağ Arap Sanatında da mobilyaya az rastlanmaktadır. Arabesk süslemeli bazı kanapeler, alçak masalar ve duvar rafları Endülüste görülmektedir.

2.3. Roman Mobilya Sanatı (M.S. 1000-1250)

Roman sanatı ise; Roma sanatının Batılı Latin ülkelerini kapsayan diğer hırsiyen ülkelerce benimsenmiş bir aşamasını göstermektedir.

Bu döneme ait zamanımıza kadar kalan mobilya sayısında çok azdır. Kalanlar ise genellikle kilise, saray ve burglardan elde edilmiştir. Bu devirde daha çok dini etkiler ağır basmaktadır. Bu nedenle konutlarda kullanılan mobilyaya pek rastlanmamaktadır. Konut içindeki mobilyalar 4 ayaklı masa, bank, sandalye, açılıp kapanır tabure ve divan ile sınırlıdır. Konut Mobilyaları basit ve kullanım amacına yöneliktir. Ağaç malzemenin işlenmesinde balta, testere, keski, matkap, çekiç ve 1100 yılından itibaren rendede kullanılmaya başlanmıştır (ROLAND-SIEBERT 1975).

Mobilyalar ağır, büyük ve şatafatlıdır. Tahtalar üst üste konup, demir bandlar ve çiviler ile tutturulmuş, son zamanlarında ise çeşitli birleştirme şekilleri kullanılmıştır.

Aşırı süsleme eğilimi nedeniyle mobilyalar fonksiyon amacını aşacak şekilde süslenmiş ve anıtsal bir görünüş almıştır.

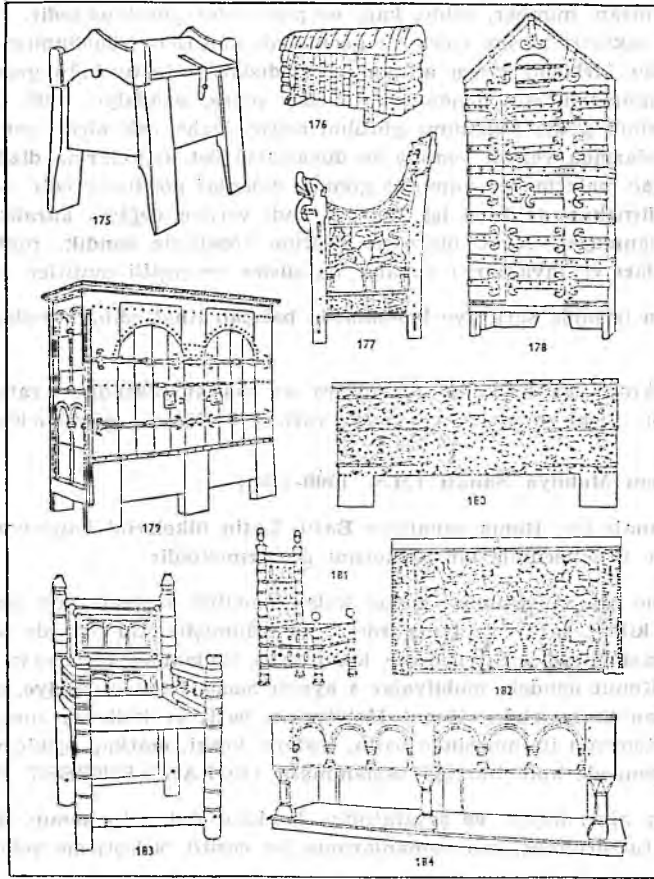
Roman mobilyası Roma sanatının batılı farklı ülkelerde değişik biçimlerde uygulandığı için bir üslup bütünlüğü göstermemektedir.

Bu dönemde kuzey Avrupada meşe, orta Avrupada ibreli odunlar, İtalya, Fransa ve İspanya gibi Akdeniz ülkelerinde ise ceviz ile kayın ağaç malzeme olarak mobilyacılıkta kullanılmaktadır.

Şekil 3 de Roman mobilyasından bazı örnekler gösterilmektedir.

2.4. Gotik Mobilya Sanatı (M.S. 1250-1550)

Daha öncede belirtildiği gibi ortaçağın en belirgin sanatı Gotikdir. Bu dönemde yapılan oturaklı, sağlam masif mobilyalarda ağaç malzemedan yeteri kadar ekonomi sağlandığı söylenemez.

Şekil 3. Roman Mobilya Sanatına ait örnekler (WITTE, H. 1962).

Kalın torna ayaklar, kızak, kayıtlar ve masif tabla Gotik stilin taşra mobilyası sembolüdür.

Roman sanatı döneminde kullanılan, sandalye, bank, masa, sandık ve kilise dolapları dışında okuma rahleleri, açılıp kapanır masalar ve özellikle dolaplarda kullanılmaktadır.

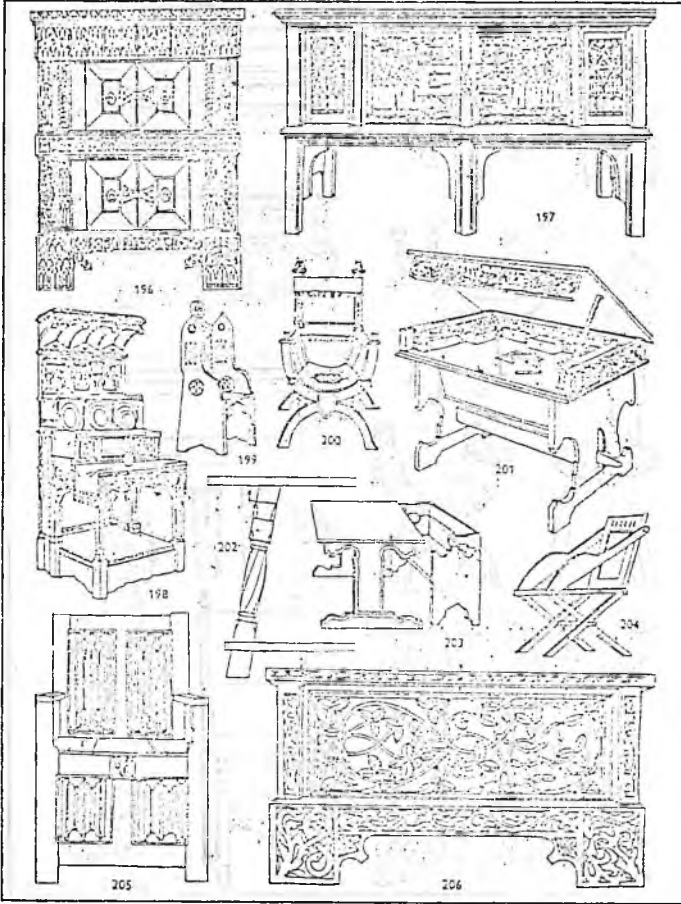
Genellikle bugün kullanılan marangozluk el aletleri basit şekilde kullanılmaktaydı. 1322 yılında Ausburg'da hızarın bulunması ile tahtalar daha kolayca işlenebilmektedir.

Gotik dönemi mobilyasını ağaç malzemeyi birleştirme şekilleri ve konstruksiyonlarının 15. yüzyıldan itibaren gelişmesi, hızarlarla ince tahtaların elde edilebilmesi daha hafif, zarif ve zengin duruma getirmiştir.

Genellikle ağaç malzeme bugün alışılmış birleştirme şekilleri ile birleştirilmektedir. Çerçeve ve ızgara konstruksiyon tarzları gelişmiştir. Güney Almanya ve Alp bölgesinde Masif ve Çerçeve konstruksiyon tarzı, kuzeyde ise ızgara konstruksiyon daha belirgindir.

Ağaç malzeme olarak her ülkenin yerli ağaç türleri kullanılmakta isede, en çok kullanılan ağaç türü meşe olup, bu nedenle Gotik mobilya çağına MEŞE ÇAĞI'da denmektedir. XIV Yüzyılın sonlarına doğru Avrupadaki Rönesans hareketi etkisiyle Gotik tarzı gerilemeğe başlamıştır.

Şekil 4 de Kuzey ve Güney Alman Gotik mobilyasından örnekler görülmektedir.

Şekil 4. Kuzey ve Güney Alman Gotik Mobilyasından örnekler (WITTE, H. 1082).

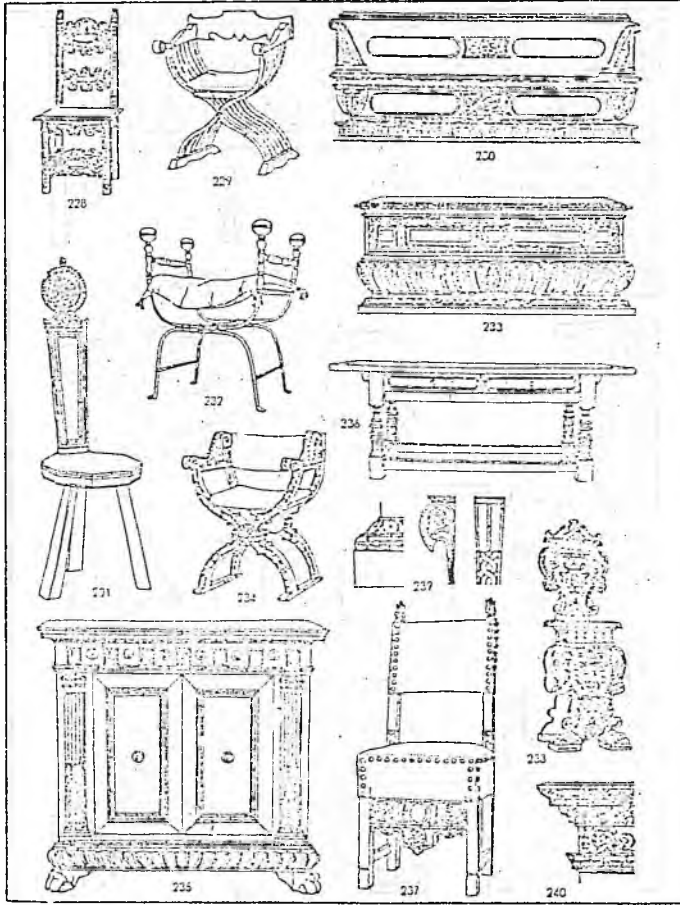
3 — RÖNESANS MOBİLYA SANATI - RÖNESANS DÖNEMİ (M.S. 1500-1600)

Rönesans Mobilya sanatı yaklaşık bin yıl süren ortaçağın derebeylik düzenine, ekonomik yapısına ve dine dayalı katı kültürel tutuma duyulan tepkiden doğmuştur.

Bu dönemde bir ölçüde antik sanata dönüş görülürse de, ölçülerde ve süslemede daha bir incelmeye, denge ve kuramlaşma bulunmaktadır.

Rönesans dönemini simgeleyen belli başlı stiller Fransada LOUIS'ler dönemi çalışmalarlarıdır.

Rönesans döneminde her ülkede kendi bölgesel özelliklerine göre birbirinden oldukça farklı stiller gelişmiştir. Rönesans'ın kaynağı olan İtalyada mobilyada hızlı bir gelişme görülmüş, daha çok doğu süslemeciliğine dayanan oyma ve kabartmalar önem kazanmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. İtalyan Rönesans Mobilyasından bazı örnekler (WITTE, H. 1992).

Dolap kapaklarına yağlı boya ile gerçek bir tablo değeri taşıyan resimler yapılmıştır. Marangozluk ikinci plana itilmiştir.

Felemenk Rönesansında çok ince ve nefis oyma işçiliği, İspanyada Arap motiflerini Rönesans sanatıyla bağdaştırma çabası, Almanya'da ise daha yalın ve sağlam konstrüksiyona dayalı yapıtlar yönelmiştir.

Bu dönemde Gotik döneminin aksine ceviz ve meyva ağaçları gibi sert ve yumuşak ağaç türleri kullanılmıştır. Yeni ve iyileştirilmiş el aletleri ile özellikle çeşitli rendeleme aletleri ile köşelerde birleştirilen parçalara şekil verilmesi kolaylaşmıştır. Özellikle 16. yüzyılın başlarında kaplama kesme makinasının bulunması kaplama tekniğinin gelişmesini sağlamıştır (ROLAND/SIEBERT 1975). Böylece geleneksel çerçeve konstrüksiyonuna uyum gösterilmektedir.

Oturma mobilyalarında çoğunlukla alt kayıtlı konstrüksiyon pekiştirilmiştir.

İngilterede Rönesans sanatı II. Henri stili diye adlandırılan ve bol geometrik motiflere ağırlık veren bir özellik göstermektedir.

100 yıl kadar süren Rönesans dönemi sonunda özellikle Avrupanın katolik ülkelerinde dinsel konuları etkileyici bir şekilde yansıtan, tümüyle eğri çizgilere ve bol figürlü biçim anlayışına dayanan Barok sanatı doğmuştur.

4 — BAROK VE ROKOKO MOBİLYA SANATI (KLASİK DÖNEM) M.S. 1600-1780

4.1. Barok Mobilya Sanatı (1600-1720)

Rönesans dönemleri sonunda yani XVI. yüzyılın ilk yarısında özellikle Avrupa'nın katolik ülkelerinde dinsel konuları etkileyici bir şekilde yansıtan, tümüyle eğri çizgilere ve bol figürlü biçim anlayışına dayanan Barok sanatı doğmuştur. Barok sanatı daha çok sarayın mutlakiyetçi tutumunun abartmalı bir ürünüdür. Rönesansın yüzeyde ince süslemeciliğine karşı, Barok'un amacı şaşırtmak ve göz kamaştırmaktır.

Barok mobilya sanatının başlıca özelliği üst görünüşlerde genellikle dairesel dönüşlü köşeler, ön ve yan görünüşlerde iç ve dış bükey yüzeyler, çok süslü kıvrımlı oymaları olarak özetlenebilir.

Barok sanatı Avrupanın katolik ülkelerinde kolayca benimsenmiş, Fransada ise sosyal ve kültürel nedenler ile bir süre gecikmeyle, sadeleşerek sarayın eğilimine dönük kralların adları ile anılan Louisler dönemine geçilmiştir.

XII. Louis stili mobilya gerçek Louis stillerine bir geçiş dönemidir.

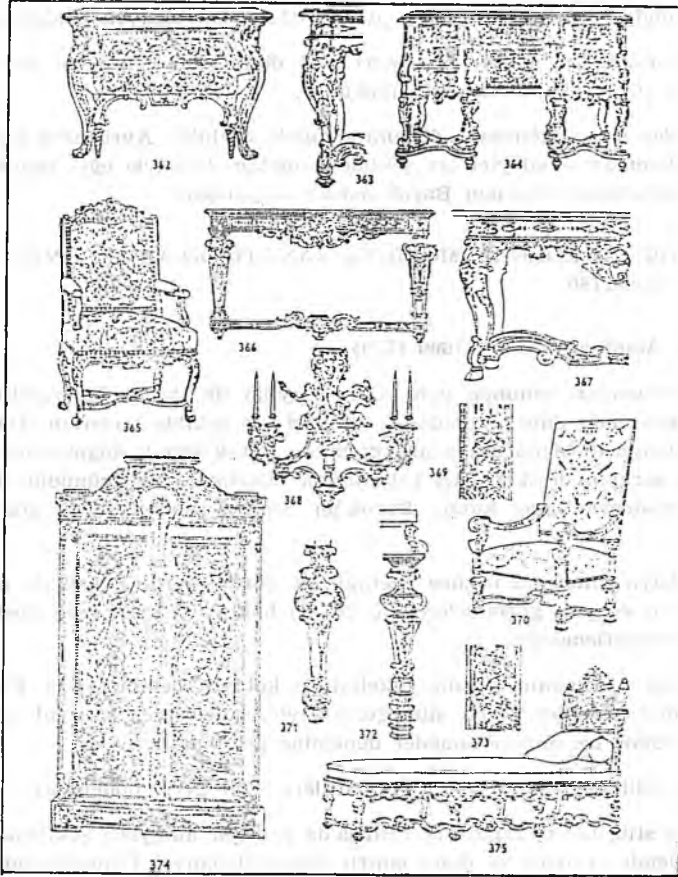
XIII. Louis stili, barok sanatının Fransa'da yeni bir anlayışla şekillenmesidir. Bu akım büyük ölçüde İtalyan ve daha sınırlı olarak İspanyol Rönesansından etkilenmiştir.

Kapılara arabesk oymalar yapılmış, tavanlar çoğunlukla ceviz ağacı ile kaplanmıştır. Mobilya genellikle ağaç malzemedendir. Yatak tavanları sarmal ve tesbit ayaklı sütunlar üzerine yerleştirilmiştir. Dolaplar motifler ile süslü çekmecelere bölünmüştür. Bu dönemde kabine ve konsollar ilgi gören mobilya türleriydi. İlk olarak elbise asılabilen dolap da bu döneme rastlanmaktadır.

Barok mobilya sanatını temsil eden asıl stil XIV Louis (1638-1715) dir.

Bu stildeki belli başlı değişiklikler oturma mobilyasındaki ayakların eğmeçli, arkalıkların yanlarda düz, üstte çoğunlukla simetrik taçlı, köşelerinin yuvarlak olmasıdır. Ayakların üst kısmı kabartma yaprak oymalıdır. Kayıtların oymasında bazen simetri görülmemektedir. Arkalıkları yuvarlak okuma koltukları yaygındır. Yüksek arkalıklı koltuklar, kolçaksız sandalyeler ve tabureler bu dönemde yaygınlaşmıştır. Ençok kullanılan ağaç türleri ceviz ve meşelerdir.

Şekil 6 da Fransız Barok Mobilyası (XIV Louis)'dan örnekler gösterilmektedir.

Şekil 6. Fransız Barok Mobilyasının (XIV. Louis)'dan örnekler (WITTE, H. 1982).

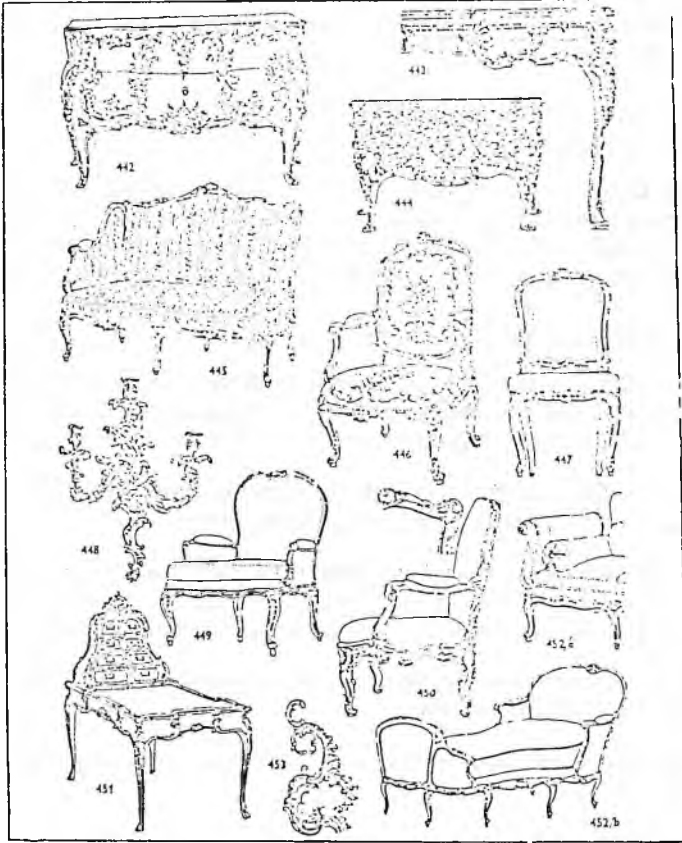
4.2. Rokoko Mobilya Sanatı (1729-1780)

Barok (XIV. Louis) ile Rokoko (XV. Louis) stili arasında «Regence stili» geçiş dönemini oluşturmaktadır.

Rokoko üslûbu ilk olarak Fransada XV. Louis döneminde benimsenmiştir.

Rokoko karışık ve dolambaçlı çizgiler, kabartmalı yüzeyler, derin oymalar, canlı ve kontrast renkler ile göz kamaştırıcı bir üslup olarak mobilyaya yansımıştır. Duvarlar çok ince oymalı lambriller ile kaplanmıştır. Mobilya yüzeylerine gül ağacından kakma çiçek süsleri, lake üzerine boya ile uzak doğu konuları işlenmiştir. Karayollarının yanına komodin, tuvalet masası ve değişik boyda masalar konulmaktadır. Kolçakları kumaşla kaplı divanları berjer koltuklar, merkez ve sezlonglar bu dönemde ortaya çıkmıştır. 1750 yıllarına doğru «Osmanlı» denilen Sedirler, iki başlıklı hasır örgülü kanape-divan (türkuvaz) lar moda olmuştur.

XV. Louis stili mobilyanın özellikle koltuk ve sandalyeleri günümüzde de çok beğenilen ve uygulanan tiplerdir. Ölçü, biçim ve süsleme bakımından son derece dengeli ve uyumlu görünüşü bulunmaktadır. Şekil 7 de Fransız Rokoko Mobilyasının (XV. Louis)dan örnekler gösterilmektedir.

Şekil 7. Fransız Rokoko Mobilyasının (XV. Louis)'dan bazı örnekler (WITTE, H. 1932).

Rokoko stili mobilyada oyma, kabartma ve taşlar simetrik olup koltuk, kanape, sandalyelerde oturma ve arkalık yüzeyleri için, özel kumaşlar da dokunmuştur.

Ayaklar eğmeçli ve kenarları fitillidir. Ayak sırtları çoğunlukla yaprak ve bazen de çiçek kabartmadır. Kayıtlar ayak eğmeci ile köşe yapmadan geniş bir yayla birleşir. Ön ve yan kayıtların ortasında simetrik taçlar bulunur. Kolçaklar üç yönden de eğmeçlidir. Kolçak üstleri hafif dolgulu olarak kumaşla kaplanmıştır. Arkalıklar yanlarda ve üstte uyumlu eğmeçlerle şekillenir. Arkalık ortasında çoğunluk simetrik bir taç bulunur. Ağaç malzeme olarak Barok dönemde kullanılanların dışında, Gül ağacı ve Palisander de kullanılmaktadır.

Günümüzde mobilya yapımında, Barok ve Rokoko stillerinin yukarıda belirtilen çok abartmalı ve yüksek maliyetli biçimlerinin uygulanması ekonomik nedenlerle güç olduğu için, daha çok XV. ve XVI. Louis stillerinin sadeleştirilmiş biçimleri «Klasik Mobilya» olarak adlandırılmaktadır.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Barok ve Rokoko stilleri Avrupa ülkelerinde ekonomik nedenler ile daha yalın mobilya tipleri aranmağa başlamıştır. Başta Fransa ve İngiltere'de olmak üzere «Neo Klasizm» diye adlandırılan yeni çağ'a ait stiller gelişme göstermeğe başlamıştır.

5 — YENİÇAĞ MOBİLYA SANATI - NEOKLASİK DÖNEM (M.S. 1770-1850)

Yeniçağda Barok ve Rokoko'nun gösterişli görünüşüne tepki olarak doğan yalın mobilya tiplerinin yapılmasında Fransa'da XVI. Louis, Directoire, Empire, Louis Philippe, İngiltere'de Queen Anne, Dört büyükler denilen Chippendale Adam Hepplewhite, Sheraton, Georgian I, II ve III ile Almanya'da Biedemeier stilleri görülmüştür.

5.1. XVI. Louis Stili (Zopf stili) (1774-1793)

Bu stilde XV. Louis stiline çok kıvrımlı süslü ve asimetrik biçimleri terkedilerek, düz çizgili, dik açılı biçimler getirilmiştir. Fakat köşeler keskin olmayıp, hafif ve yalındır. İncelen ölçüler, uyumlu süslemelerle zarif bir bütünlük sağlanmaktadır.

Mobilya ayakları genellikle aşağı doğru daralan silindirik şeklinde olup, boyuna oluklara sahiptir. Ayak üstleri kare kesitli olarak bitmektedir.

Sandalye ve koltukların arkalıkları dolu veya kalp, kupa biçimindedir. Dolu arkalıkların üzerinde çoğunlukla simetrik taç bulunmaktadır. Oymalar derin değildir. Ağaç kakmacılığı yapılmakta, ölçüler dayanım limitine kadar indirilmektedir.

Süs motifleri olarak çiçekler, meşe ve defne yaprakları, oluk, ok, yay, meşale, başak ve koçanlar kullanılmaktadır.

XVI. Louis stili diğer Louis stilleri gibi günümüzde klasik mobilya olarak geniş kullanım alanı bulmaktadır.

5.2. Directoire (Messidor) Stili (1750-1830)

Directoire stili mobilyanın başlıca özellikleri kare görüntülerin ağır basması, sandalye ve koltuk arkalıklarının çok yalın ve az eğmeçli yapılmasıdır. Ayrıca kolçak uçları kare biçiminde bitmekte, süsleme motifleri az ve zarif bulunmaktadır.

Directoire stili Fransa'da XVI. Louis stilinde empire stiline dönüşümde bir ara dönemi oluşturmaktadır. Bu stil aynı yıllarda İngilterede gelişen Adam Stili ile bağdaşıktır.

5.3. Queen Anne Stili (1665-1714)

Fransa'da XVI. Louis döneminde klasik mobilyadan neoklasik akıma geçilirken İngiltere'de Queen Anne stili geliştirilmiştir. Daha sonra «Dört büyükler» diye adlandırılan İngiliz neoklasik mobilyasının aslını oluşturan stillere bu stil bir hazırlık görevi yapmıştır.

Queen Anne stilinde ayaklar XV. Louis stili ayakların bir benzeridir. Yalnız üstlerindeki kabartma ve oymalara ilk yıllarda bir ölçüde yer verilmişse de, sonradan bu süslemeler tümüyle kaldırılmıştır. Kayıtlardaki dekope biçimlendirmeler çok sadedir. Yalnız ayak eğmecine uygun form verilmiştir. Bazı işlerde kayıt altları düz olarak hazırlanmış, eğmeçli ayağa geçişte köşelere bir takoz konulmak suretiyle uyum sağlanmaktadır. Sandalye ve koltuklarda arkalıklar, arka ayağın uzantısı olarak hafif bir içbükey eğmeçle yükselmiş, üstte çeyrek daire şeklinde arka kayıtla birleşmiştir. Arkalık ortası çoğunluk kupa benzeri tek bir dikey parça ile bölünmüş parçanın ortasının bazen dekope oyma yapılmıştır.

5.4. Georgian Stili (1714-1820)

Yaklaşık yüzyıl sürmüş olan bu stil, sadeliği, zerafeti, sürekli üretime yatkınlığı ile günümüzde de uygulanan belli başlı 4 mobilya stilini (Chippendale, Adam, Hepplewhite ve Sheraton) ortaya koymuştur. Bu döneme İngiltere'de «Altın Dönemi», maun ağacı çok kullandığı için «Maun Dönemi» veya «Dört Büyükler Dönemi» gibi adlar verilmiştir.

5.5. Dört Büyükler Dönemi (1718-1806)

5.5.1. Thomas Chippendale (1718-1779)

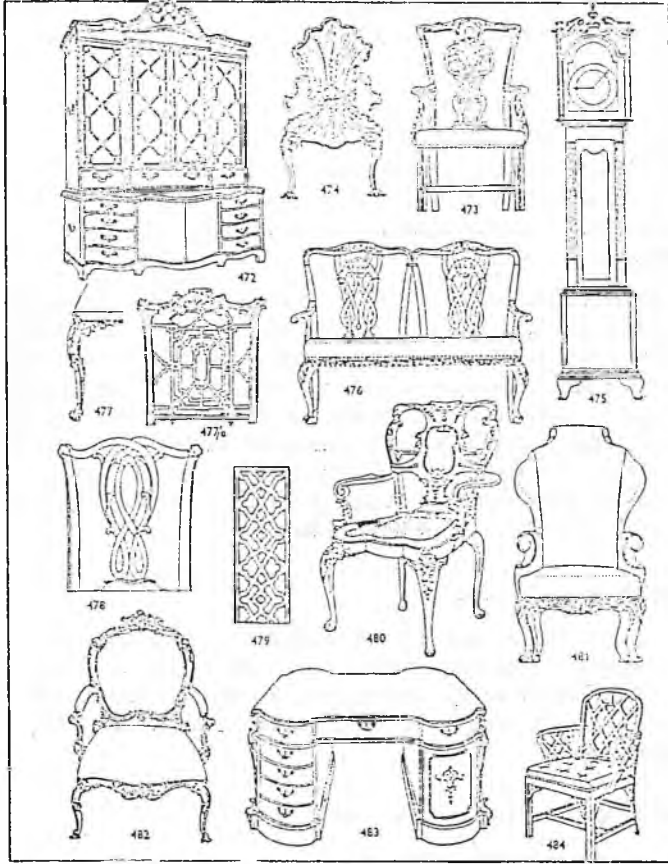
Chippendale Stili Queen Anne Stilinin bir uzantısıdır. Mobilya çeşitleri artmıştır. Büfelerin yerine uzun konsollar ortaya çıkmıştır. Kabineler vitrinli, raflı ve çekmeceli olarak kombine bir yapıya kavuşmuştur.

Ayaklar önceleri eğmeçli (kıvrık) ve süslü, daha sonra düz ve yalın bir biçim almıştır. Küçük tip masalar çoğalmıştır. Chippendale stili önceleri etkilendiği İngiliz-Fransız ve Çin üslûplarına göre «İngiliz Chippendale» «Fransız Chippendale» ve Çin Chippendale diye üçe ayrılmıştır. Sonradan gerçek formunu bulunca bu durum ortadan kalkmıştır.

Çin Chippendale'nin özelliği Çin motiflerinin İngiliz ölçülerine göre düzenlenmiş olmasıdır.

Chippendale stili sandalyelerde önyaklar dikey konumlu, düz ve kare kesitlidir. Alt destek kayıtları çoğu kez yanlara konulmuş ortadan bir ara kayıtla bağlanmıştır. Bu stilde konstruksiyon sağlamlığına biçim kadar önem verilmiştir.

Şekil 8 de İngiliz Chippendale mobilyasından bazı örnekler gösterilmektedir.

Şekil B. İngiliz (CHIPPENDALE) Mobilyasından örnekler (WITTE,) H. 1982).

5.5.2. George Hepplewhite (—1786)

Hepplewhite mobilya Chippendale mobilyadan daha yalın ve basittir. Ölçüler daha daralıp incelmıştır. Orantılar ve eğmeçler daha uyumludur. Süsler ölçülü ve zariftir. Hepplewhite mobilyada işlev ve estetik aynı derecede önem taşımaktadır.

Yandan düşer tabanlı büyüyen masalar ilk olarak bu stilde görülmektedir. Kanepele altı yada sekiz ayak konulmuştur. Oturma yüzeylerine döşemeden sonra ayrı bir minder konulmuştur.

İncelik ve zerafet Hepplewhite stili mobilyanın en belirgin özellikleridir. Ayaklar dayanma limitine kadar varan inceliktedir. Genel çizgiler son derece zarif ve ölçülüdür.

Hepplewhite mobilya daha çok sandalyeleri ile diğer stiller arasında ün yapmıştır. Günümüzde de bu stilin yemek odası takımları ve sandalyeleri yaygındır.

Sandalye arkalıkları şilt, kalkan, yürek ve org şeklindedir. Arkalık içleri kupa, fiyonk, defnedalı, buğday başağı, devekuşu biçimli dekope parçalar ile süslüdür. Arkalık üstleri hemen tümüyle ortadan dışbükey olup, boyunduruk arkalık adı verilmekteydi.

Sandalyelerde arkalıklar oturma bölümünden ayrı olup, arka ayaklar hafifçe geriye doğru eğilmektedir. Ön ayaklar çoğunlukla dikey konumlu, kare yada daire kesitlidir. Ön ayaklar tabanda trampet sopası biçiminde topuzludur. Kolçaklar geniş eğmeçli ve arkalık köşesi gibi dirseklidir.

Kapak camları geometrik biçimlerde ince metal çubuklarla bölünmüştür. Tripod denilen 3 ayaklı sehpa bu dönemde moda olmuş mobilyalardır.

5.5.3. Robert Adam (1728-1792)

Robert Adam stili mobilyada klasik detaylara önem verilmektedir. Mobilya hafif ve zarif, ayaklar düz veya eğmeçli olup antik motiflerle süslüdür. Adam stilinde ölçülerdeki incelik kadar motiflerde de ince nakışlar geçerlidir. Ayak tabanları blok topuzlu veya dışa doğru az eğmeçlidir.

Kanapelerde elips arkalıkları, nakışlı dikey çubuklar, eğmeçli kolçaklar ve silindirik konik ayaklar bu stili karakterize etmektedir. Kitap dolabındaki camlar vitraya benzetilerek ağaç veya pirinçten yapılmış çubuklar vasıtasıyla cama üstten konulmuş çerçeve kafesler ile bölümlere ayrılmaktadır.

5.5.4. Thomas Sheraton (1751-1806)

Thomas Sheraton İngiliz mobilya tarihinde XVIII. yüzyıl sonuna ismini vermiştir. Sheratonun ilk mobilyaları Adam ve XVI. Louis'den izler taşımaktadır. Yalnız genel ölçüler daha küçük, düz çizgiler daha çoktur. Bu mobilya tipinin başlıca özellikleri, yaylarla doğruların köşe yaparak birleşmesi, ayakların daha incelmış olması, kolçakların S şeklinde bükülmesi, oturma bölümlerinin ve diğer mobilya tablalarının dairesel yapılması, arkalık üst kayıtlarının düz veya köşelerde içbükey olmasıdır.

Sheraton stilinde sandalye ve koltuk arkalıkları az veya çok oturma bölümünden yukarıdadır. Arkalıkların dolgularında genellikle lir, marul yaprağı, çok boğumlu dikey silindirik çubuklar ve değişik geometrik süslemelere yer verilmiştir.

XVIII. Yüzyılın başlarına doğru mobilyada bir tür kalın kaplama yöntemi uygulanmaya başlanmıştır. Böylece tabla yüzeylerinde hem simetrik ağaç desenleri oluşturulmuş, hem de derin oymalar için elverişli taban hazırlanmıştır.

5.6. Empire Stili (1801-1814)

Empire stili ise I. Napolyon döneminde Fransada başlayıp gelişmiş ve Avrupa'ya yayılmıştır. İmparator stili adını da almaktadır.

Empire sanatı bir anlamda antik sanatın çağının anlayışına göre yenileştirilmiş şeklidir.

Empire sandalye ve koltuklarda ön ayaklar daire veya kare kesitli olarak genellikle düzdür. Ayak yüzeyleri dışa doğru hafif eğmeç almakta, oluksuzdur. Tabanda pabuçlar top veya aslan pençesi biçiminde şekillenmektedir. Arkalıklar sırta uygun eğmeçtedir. Üst kayıt Yunan «Klismos» tipindedir. Kolçak destekleri çoğunlukla sfenks, kuğu kuşu veya kartal kanadı şeklindedir. Aynı şekiller masa ve dolap ayaklarında da görülmektedir. Bu stilin en belirgin özelliklerinden birisi de çoğunlukla kolçakların silindirik olması ve ön ayakla çok uyumlu bir şekilde birleşmesidir. Şekil 9 da Alman, Avusturya ve Rus Empire mobilyalarından örnekler gösterilmektedir.

Şekil 9. Alman, Avusturya ve Rus Empire Mobilyasından örnekler (WITTE, H. 1982).

Empire mobilya ağır kübik ve masiftir. Oymalar yüzeysel ve kabacadır. Kısa ayaklar üzerine oturtulmuş divan ve tabureler, yunan feneri taşıyan sehpa, yeşil mermerden tablalı ağır konsollar ve yuvarlak masalar, kayıt ve anıt biçimli yataklar bu stilin en yaygın özelliklerindedir. Empire Stili döneminde ilk defa kullanılan Maun ağacı yanında gül de kullanılmıştır. Empire stili çok kısa devam etmiş olup, Napolyonun iktidardan düşmesinden sonra hemen kaybolmuştur.

Barok sanatının ardından Türkiye'ye giren Empire üslubu 1854-1876 yılları arasında 20 yıl yaşamıştır. Empire sanatında barok sanattan olduğu gibi dinsel nedenlerle insan ve hayvan figürleri kaldırılarak yerine bitkisel ve geometrik motifler konulması gibi bazı değişikliklere uğramıştır. I. Napolyondan sonra Empire uygulamaları bir süre duraklamıştır. Louis Philippe mobilya stiline geçinceye kadar arada kalan süreye «Restorasyon dönemi» denilmiştir. Bu dönemde Napolyon armaları, savaş sembolleri kaldırılarak yerine yeni klasik motifler konmuştur. Restorasyon dönemi çalışmaları klasik stile bir dönüş olarak değerlendirilebilir.

5.7. Louis Philippe Stili

Louis Philippe stilinde ise önceleri gotik sanatının bir tür sadeleştirilmesi olan yeni gotik denilen bir akım başladı. Çalışmalar daha çok ev eşyalarına örneğin, ağaç mobilyalı sarkaçlı duvar saatleri gibi, yönelik kalmıştır. Ancak mobilya sanatında bu stil başı başına bir üslup bütünlüğü göstermemiştir.

5.8. Biedemeier Stili (1815-1850)

19. yüzyılın başlarında Almanya'da özellikle Yunan ve Roma sanattan etkilenen Biedemeier Stili doğmuştur. Bu stil Empire Stilinin bir uzantısı sayılabilir. Zaman bakımından sınırını çizmek zordur.

Biedemeier mobilyada ilk defa tamamlayıcı mobilyaya ve tam oturma odası takımına rastlanmaktadır. Konstruktif bakımından çerçeve konstruksiyon hakim olup, camda sık sık kullanılmaktadır. Dolapların içi ve camların arkası renkli kağıt ve kumaşlar ile kaplanmaktadır. Mobilyaların rengi açık olup, Kiraz, Maun, Dışbudak ve Huş en sevilen ağaçlardır.

Sandalyeler Yunan «Klismos» tipinde olup, rahatlık, uyum ve denge gibi nitelikleri nedeni ile günümüzde de uygulanan tiplerdendir.

Şekil 10 da Biedemeier Stiline ait bazı örnekler gösterilmektedir.

6 — YAKIN ÇAĞ MOBİLYA SANATI YENİLEŞME DÖNEMİ (M.S. 1789-1900)

1789 Fransız devriminden itibaren Yakınçağ'ın ilk yüzyılında mobilya alanında yeni bir üslubun yaratılmasından çok eski üslupların yenileştirilmesine ve konstruksiyon tekniklerine ağırlık verilmiştir. Bu nedenle XIX. yüzyıl mobilya çalışmaları modern stile geçiş veya yenileşme dönemi olarak nitelendirilmektedir.

XIX. Yüzyılın ortalarına doğru ağaç işleme makinalarının bulunuşu ile, o döneme kadar yalnız saray ve çevresine dönük mobilya gereksinimi, sosyal değişimler ve ekonomik gelişmeler nedeniyle geniş halk kitlelerine yayılmaya başlamıştır.

Genel olarak «Taşra Mobilyası» diye adlandırılan bu mobilyalar Almanya'da «Bauer» Fransa'da «Provincial» gibi adlar almıştır. Bu tip mobilyalar geçmiş stillerden izler taşırsa da sadeleşme eğilimi ağır basmaktadır. Genellikle oyma ve kabartmalar tümünden kalkmış, ayaklar düz yada eğmeçlidir. Süslemede birkaç aplik çitası yeter bulunmuştur.

Şekil 10. Biedermeier mobilyasından bazı örnekler (WITTE, H. 1982).

Yakınçağda yenileşme döneminin en geniş çalışmaları Almanya'da gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar çağımız mobilyasını gerek şekil ve gerekse konstruksiyon yönünden etkilemiştir. Bu tip rustik mobilyalar günümüzde de özellikle dağ otellerinde, av köşklerinde, turistik amaçla dekore edilmiş tarihi yapılarda ve şatolarda kullanılmaktadır.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru makina sanayiinin gelişmeye başlaması, özellikle Avusturya, Fransa ve İtalya'da sürekli üretim mobilyası olarak «Hezaren» sandalyelerin yapımına başlanmıştır. Hezaren bir tür bambu ve hint kamışının adı olup, yerlilerce bu kamışlardan bükülerek ve ağaç lifleriyle örülerek yapıldığı için bu adı almış olması düşünülebilir. Aynı yöntem günümüzde de çok tutulan hasır sandalye ve koltuklara uygulanmaktadır.

Hezaren sandalye önce tornada yuvarlatılan çubukların buharla yumuşatılarak, kalıplarda istenilen ölçü ve formda bükülmesiyle elde edilmektedir. Bu parçalar civata ile birbirine bağlanmaktadır. Oturma kısmı ve arkalık kontrplak veya sırimla örülerek kapatılmaktadır. İlk fabrikasyon bükme mobilyayı Avusturyalı Michael Thonet (1840) yılında gerçekleştirmiş ve 1841 yılında patentini Fransa, İngiltere ve Belçikaya da satmıştır (SCHAUMBERGER, H. 1982).

7 — ÇAĞIMIZ MOBİLYA SANATI - MODERN VE KÜBİK DÖNEM (1900)

Modern (fr. moderne) sözcüğü yeni, şimdiki zamana, içinde bulunan veya yakın bir çağa ilişkin anlamına gelmektedir.

Yüzyılın başlangıcında basit, kullanım amacına ve materyale uygun mobilya yapma hareketi başlamıştır. Bu akım Almanya'da «Jugendstil». Fransa'da L'art Nouveau, İngiltere'de ise Modern stil adını almıştır.

Jugendstil (gençlik stili) de geçmişin süslü, karmaşık ve tunturaklı sanat anlayışına, romantizmin yaşamın gerçeklerini yadsıyan içe dönük, donuk, renksiz yapıtlarına bir tepki görülmektedir.

Şekil 11'de Jugendstil mobilyadan bazı örnekler gösterilmektedir.

Fransa'da L'art Nouveau (arnuvo) yeni sanat adıyla anılan, İmpressionizm ekolünü temel alan akımında düz çizgiler, geometrik biçimler ve renkçilik egemen bulunmakta ve doğanın, özellikle bitkilerin stilize edilmesi esas alınmaktadır.

Şekil 11. Jugendstil mobilya örnekleri (WITTE, H. 1982).

Aynı yıllarda İngiltere'de bunlara paralel olarak, modern stil (yeni stil) adını alan akım benimsenmeye başlamıştır.

Yüzyılımızın başlarına doğru mobilya sanatını etkileyen bir olguda gerek Rönesans'ın ve gerekse 1789 devriminin etkileriyle insanı konu alan ve daha geniş kitlelere sanatı götürme çabası olmuştur.

XIX. Yüzyılın 2. yarısında buhar makinasının bulunuşu, ağaç ve metal gövdeli makinaların yapılması ve yüzyılın sonunda da ilk elektrik motorunun işletilmesi makina endüstrisinde büyük bir aşama oluşturmuştur. Makinalaşma, toplum yaşamında yarattığı sosyal çalkalanma, yanısıra mobilya endüstrisini de etkilemiştir. Makinalaşma sonucu yukarıda belirtilen nedenler çağımız modern mobilyasında da rasyonelizasyon, tüketim artışı, ucuzluk mimari, düzenleme ve plastik etkiler nedeniyle çağımız mobilyasında ayaklar; düz, konik, kare dikdörtgen, daire kesitli konumları ise dikey yada eğiktir. Ağır ve dolu görünüşlü mobilyada kısa ayaklar da kullanılmaktadır.

Modern mobilyada gövde bir prizma içine alınabilmekte ve gereksiz taşkınlıklar bulunmamaktadır. Bölümlenmeler bu prizma ile orantılı olarak yapılmaktadır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, modern mobilyada kullanışlılık ve rahatlık ön planda gelmektedir. Oturma mobilyası alçak, geniş, esnek ve rahattır. Dolaplar bol çekmece ve kapakla donatılmıştır. Küçük konutlarda hacmin iyi değerlendirilmesi gereklidir. Elbise dolapları ençok elbise alabilecek şekilde hazırlanır. Üst boşlukları, gerekirse tavana kadar, bavul vb. eşya konulması için kapatılır. Kitap dolaplarında çoğunluk kapak bulunmamaktadır. Yemek masaları büyüyelebilmekte ve ölçüleri altlarına yeter sayıda sandalye girebilecek şekilde ayarlanmaktadır. Kanape ve divanlar genişletilerek gerektiğinde yatak olarak kullanılabilirler.

Modern stilde, öteki stillerde olduğu gibi değişik ülkelerde, o ülkeye özgü, farklılık göstermektedir. Örneğin; İskandinav modern stiline başlıca karakteristikleri açık yanlı koltukları, doğrudan doğruya gövdeye takılan ayaklar ve bu ayakları pekiştirmek için ortadan konulan ortaları inceltmiş ara kayıtlardır. Sandalyelerde ön ve arka ayak başlıkları kayıtlardan taşırılır.

Günümüzde mobilya gereksinimi o denli artmıştır ki, özellikle büro, okul, hastane otel, sinema gibi yerlerde daha dayanıklı mobilya yapımı bir zorunluluk olmaktadır. Bu zorunluluk son yıllarda metal iskeletli mobilyaya yönelişi hızlandırmıştır.

Kare, dikdörtgen veya daire kesitli özel mobilya borusundan dolapların iskeleti, koltuk ve sandalyelerin ayakları olarak hazırlanmakta ve ağaç gövde bu çatkiya civata ile bağlanmaktadır. Böylece genel kullanım yerlerine daha dayanıklı ve ucuz mobilya sağlanmış olmaktadır.

Çağımızda sentetik gereçlerin mobilyaya da girmesi de kaçınılmaz olmuştur. Son yirmi yıldır özellikle İtalya, Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde başlayan ve giderek diğer ülkelere de yayılan sentetik mobilyada üslup rasgele bir şekillendirilmeden çok «Kübizm» denilen sanat akımından kaynaklanmıştır.

Kübik mobilya kübik mimariden esinlenerek gelişmiştir. İlk yıllar ağaca küresel biçimlerin verilmesi güçlüğü nedeniyle uygulama olanağı bulamamıştır.

1950 yılından sonra sentetik gereçlerin yaygınlaşması ile kübizm anlayışı mobilyaya da tam olarak girmiş bulunmaktadır. Kübik mobilyada dairesel ve hareketli çizgilerden oluşan geometrik bir sentez egemendir.

Şekil 12 de çağımız mobilyasının prizmatik özelliği örneklerle şematize edilmiştir.

Şekil 12. Kitle üretimi için standart tipte çağımız mobilyalarından örnekler (WITTE, H. 1982).

KAYNAKLAR

- AYTUĞ, B., 1985: *Kral Midasla Gömülen Mobilyalar*.
 Arkeometri Ünitesi VI. Kolleg. 15-17 Mayıs 1985, İ.Ü. Orman Fakültesi.
 DİNÇEL, K., Z. IŞIK., 1979: *Mobilya Sanat Tarihi*, M.E.B. Öğretmen Kitapları 146,
 İSTANBUL.
 FEBER, E., 1963: *Ullstein Möbelbuch*, Verlag Ullstein GmbH, Berlin, Frankfurt/M,
 Wien.
 ROLAND, K., W. SIEBERT., 1975: *Möbelbau*, VEB Fachbuchverlag Leipzig.
 SCHAUMBERGER, H., 1982: *Thonet Bugholzmöbel*, Christian Brandstätter Verlag
 GmbH, Wien.
 WITTE, H., 1982: *Lehrveranstaltung Möbelbau*, Scriptum Universität für Boden-
 kultur, Wien.